

CAUZE CULTURALE ȘI ECONOMICE ALE CRIMINALITĂȚII ȘI DELINCVENȚEI JUVENILE. SĂRĂCIA CA EFECT SAU CAUZĂ?

SORIN M. RĂDULESCU, FLORENTINA GRECU (Statele Unite)

1. „CULTURA” SAU „SUBCULTURILE” SĂRĂCIEI

Sărăcia nu reprezintă numai o *condiție obiectivă*, constând în subdezvoltare, absența prosperității, distribuția inegală a resurselor sau a oportunităților și excluziunea socială a unor largi segmente sociale de populație, ci și o *condiție subiectivă*, întreținută și perpetuată de norme, valori, mentalități, sau clișee, de ceea ce s-ar putea numi, în ansamblu, „*subculturile sărăciei*”.

Asemenea subculturi plasează actorii sociali implicați la marginea societății, fiind generatoare de modele de violență și criminalitate, forme de agresiune (intra) familială și numeroase conduite „deviante”.

Utilizând noțiunea de „*cultură a sărăciei*”, unii sociologi printre care Oscar Lewis¹ apreciază că dificultățile cu care se confruntă populațiile cele mai sărace se datorează, în primul rând, normelor, valorilor și stilurilor lor de viață, care, la rândul lor, sunt determinate de lipsa oportunităților de participare la viața comunității și localizarea în arii (*slums*-uri, cartiere mărginașe sau ghetouri) marginale, unde stilurile de viață sunt bazate pe frustrare, alienare, dependență și complexe de inferioritate). Absența participării la instituțiile centrale sau locale, atitudinea critică față de valorile clasei dominante, densitatea populației, promiscuitatea, inițierea timpurie în viața sexuală, concubinajul, abandonul familial, marginalitatea sau conduitele deviante ori infracționale sunt numai câteva dintre caracteristicile dominante ale „*culturii sărăciei*”. Sărăcia este, deci, un veritabil „*mod de viață*”, o *cultură* sau un ansamblu de *subculturi*, nefiind atât o problemă economică, cât o problemă de cultură și civilizație. Aceia care trăiesc în condiții de sărăcie dezvoltă un sistem de valori, mentalități și convingeri, care constituie, de fapt, o *soluție* față de problemele cu care se confruntă, un veritabil *mod de adaptare* la starea de sărăcie. Un asemenea mod de adaptare implică trăsături precum: pasivitatea și resemnarea, orientarea în prezent și ignorarea viitorului,

¹ Oscar Lewis, *The Culture of Poverty*, în „Scientific American”, 1966, nr. 215, p. 19–25 (vezi și lucrările semnate de același autor: *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, New York, Basic Books, 1959; *The Children of Sanchez*, Random House, New York, 1961 – tradusă și în limba română sub titlul *Copiii lui Sanchez*, București, Editura Univers, 1978).

fatalismul, nivelul scăzut al aspirațiilor, dominanța femeii în cămin datorită imposibilității bărbatului de a-și câștiga existența pe căi legale, credința în „superioritatea masculină”, incapacitatea de amânare a dorințelor imediate, absența controlului asupra impulsurilor, toleranța față de actele deviate etc. Toate aceste trăsături se transmit de la o generație la alta, asigurând perpetuarea condiției de sărac.

Deși criticabilă pentru tenta ei „ideologică”, în sensul că blamează săracii pentru propria lor condiție și nu delimitează suficient între sărăcia ca mentalitate și cea ca reacție adaptativă, această concepție de sorginte antropologică are meritul de a aduce în centrul atenției importanța studierii sărăciei ca problemă socio-culturală și nu numai strict economică.

La rândul său, luând ca premisă noțiunea de „cultură a sărăciei”, sociologul american Walter Miller² a susținut ideea că actele și conduitele delincvente ale tinerilor care provin din mediile sărace nu pot fi considerate „deviate”, întrucât se *conformează*, de fapt, modelelor culturale ale acestor medii. Esența acestor acte delincvente constă „într-o încercare orientată a actorului (tânărului – subl. ns., S.M.R., F.G.) de a adera la forme de comportament și de a realiza standarde valorice, așa cum sunt acestea definite în cadrul acelei comunități”³ caracteristice mediilor defavorizate. Nu există, de fapt, o cultură sau o subcultură delincventă ca atare, dar există un *sistem cultural* aflat în conflict cu cel al societății globale și care impune presiuni asupra conduitei, obligându-i pe tineri să violeze în mod deliberat normele clasei mijlocii. Un asemenea sistem nu cuprinde – așa cum s-ar putea crede – valori (în fond studiul valorilor implică subiectivitate și judecăți de valoare din partea cercetătorului), ci așa-numite „preocupări” sau „semnificații focale” (de „referință”), care sunt „domenii sau probleme care dirijează o atenție largă și persistentă, alături de un profund grad de implicare emoțională”⁴ a membrilor categoriilor cele mai sărace (vezi tabelul nr. 1).

Deși aceste „preocupări” sau „semnificații focale” nu au, în mod obligatoriu, un caracter infracțional sau delincvent, ele determină, totuși, numeroase situații de violență, agresivitate și încălcare a legii. În acest mod, tinerii care aparțin claselor sau păturilor sărace și care fac parte din bande delincvente ori „găști de cartier” nu deviază de la un model prestabilit, ci se *conformează*, de fapt, normelor sau reperelor culturale (preocupărilor sau semnificațiilor focale) care definesc „cultura sărăciei”. *Devianța* lor este, în mod real, identică cu *conformitatea*.

Aflată direct în legătură cu teoria *subculturilor violente*⁵ (care subliniază faptul că actele violente și bandele de tineri sunt mai frecvente în acele zone

² Walter B. Miller, *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, în lucrarea coordonată de James E. Teele (Editor), *Juvenile Delinquency. A Reader*, Itasca, Illinois, F. E., Peacock Publishers, 1970, p. 125–136.

³ *Ibidem*, p. 125–126.

⁴ *Ibidem*, p. 126.

⁵ Albert K. Cohen, F. Short, Jr. James, *Research in Delinquent Subcultures*, în vol. *Juvenile Delinquency. A Reader* (edited by Teele E. James), third Printing, Itasca, Illinois, F.E. Peacock Publishers, Inc., 1974 și Marvin Wolfgang, Franco Ferracuti, *The Subculture of Violence*, London, Tavistock, 1967.

caracterizate de numeroase probleme sociale: sărăcie, dezorganizarea familiei, socializarea negativă a minorilor și slaba legătură dintre familie și comunitate), noțiunea de *cultură a sărăciei* sintetizează ideea că fenomenul de criminalitate nu are numai o determinare economică, fiind, de fapt, rezultanta unui *stil de viață* caracterizat de norme și valori *separate* de cele ale societății legitime și care constituie, în ansamblu, un „mod alternativ de adaptare” la dificultățile existenței.

Tabelul nr. 1

Preocupări (semnificații) focale ale culturii claselor sărace

<i>DOMENIU</i>	<i>ALTERNATIVE PERCEPUTE (stare, calitate, condiție)</i>	
1. „Belea”	conduite care violează legea	conduite care trebuie să respecte legea
2. Duritate	curaj fizic, dibăcie, „masculinitate”, lipsă de teamă, vitejie, îndrăzneală	slăbiciune, incapacitate, efeminare, timiditate, lașitate, prudență,
3. Istețime	abilitatea de a păcăli, înșela, escroca; câștigarea resurselor prin istețime, perspicacitate (viclenie), dibăcie spirituală	naivitate, inabilitate; dobândirea resurselor prin muncă grea, târăgăneală, prostie, neîndemânare verbală
4. Excitare	senzații „tari”, risc, pericol; schimbare, acțiune	plictiseală; monotonie excesivă, siguranță, uniformitate, pasivitate
5. Destin	favorizat de noroc (a fi norocos)	semn rău (abandonat de noroc), nenorocos
6. Autonomie	libertate față de constrângerile externe; libertate față de o autoritate superioară, independență	prezența constrângerilor externe; prezența unei autorități puternice; dependență („a ți se purta de grijă”)

Sursa: Walter Miller, *op. cit.*, p. 127.

2. CRIMINALITATEA ȘI DELINCVENȚA JUVENILĂ CA PROBLEME SOCIALE GENERATE DE ALTE CAUZE DECÂT CELE DE NATURĂ STRICT „ECONOMICĂ”

În ultimele patru decenii, criminalitatea și delincvența juvenilă au devenit una din problemele sociale majore cu care s-a confruntat și se confruntă, în continuare, cea mai mare parte din societățile contemporane, atât cele dezvoltate economic, cât și cele în curs de dezvoltare. În toată această perioadă, interpretările teoretice care considerau criminalitatea ca un fenomen de interes marginal, caracteristic numai anumitor grupuri sau categorii sociale, au fost abandonate, pentru a face loc unor abordări mai profunde și mai realiste, în concordanță cu care un asemenea fenomen este interpretat ca fiind o importantă problemă socială, determinată de alte *probleme sociale*, strâns legată de modul în care își gestionează comunitatea resursele, de procesele de educație și de socializare, de modul în care funcționează

diversele structuri și instituții sociale (familia, școala, sistemul educațional și cultural, diferitele mecanisme de socializare, sancționare și reabilitare socială). Criminalitatea este, astfel, una dintre manifestările care însoțesc inevitabil probleme cum sunt: *sărăcia*, lipsa de resurse, privarea de șanse, absența oportunităților, marginalizarea, anomia ș.a.

În pofida a numeroase programe de dezvoltare și bunăstare, elaborate în țările din Occident, mai ales, criminalitatea (inclusiv delincvența juvenilă) nu au dat semne semnificative de diminuare. Dimpotrivă, în mai multe țări dezvoltate economic, ele au atins, în ultimele decenii, cote de-a dreptul alarmante. Acesta este, de exemplu, cazul Statelor Unite ale Americii, una dintre cele mai bogate țări din lume, care se confruntă cu o rată extrem de înaltă a infracțiunilor adulților și a delictelor comise de minori sau tineri, dar și cazul Angliei, Suediei, al altor țări dezvoltate sau în curs de dezvoltare.

Apreciind că fenomenul criminalității ca problemă socială nu ține seama de barierele geografice sau nivelurile de dezvoltare, un expert american în acest domeniu o caracteriza, cu mai multe decenii în urmă, ca un veritabil „*symptom al decadenței unei națiuni*”⁶, care sintetizează principalele deficiențe ale politicii culturale, educaționale și economice. Un Raport mai vechi al Națiunilor Unite⁷ evidențiază, totuși, faptul că fenomenul de criminalitate și delincvența juvenilă sunt preponderente în țările industrializate și se mențin la niveluri minime în țările unde prevalează agricultura și unde familia continuă să rămână principala agenție de control social. Mai recent, studiile efectuate de Fundația Rowntree (1995)⁸ au arătat că politicile economice, inclusiv programele de bunăstare și securitate sociale, nu determină efecte semnificative asupra criminalității sau delincvenței juvenile, dacă nu au un impact deplin asupra psihologiei și culturii unei națiuni. Cu alte cuvinte, delictele sau infracțiunile nu sunt determinate numai de cauze economice, dar și de numeroase alte variabile psihologice și culturale.

De aceea, orice încercare de a explica cauzele creșterii criminalității pe termen lung trebuie să țină seama de evoluția factorilor economici și culturali, a mentalităților și atitudinilor, de tranziția de la vechile la noile moduri sau stiluri de viață, norme de conduită, modele de comportament, resurse comunitare etc.

Un asemenea efort implică, în mod evident, preocupări convergente din partea criminologilor, antropologilor, sociologilor, psihologilor, pedagogilor, a altor categorii de specialiști din domeniul științelor sociale și juridice. Criminalitatea în general, delincvența juvenilă în special, sunt fenomene cu valențe multidisciplinare, a căror etiologie nu constă doar într-o simplă însumare de factori, ci într-o determinare complexă, care pune în relație multiple lanțuri cauzale și variabile intermediare.

⁶ Walter A. Lunden, *Statistics in Delinquents and Delinquency*, Springfield, Illinois, Charles C. Thomas, Publisher, 1964, p. 5.

⁷ Second United Nations Congress, *New Forms of Juvenile Delinquency: Their Origin, Prevention and Treatment*, London, 8–20 August, 1960.

⁸ Rowntree Joseph Foundation, *Studies on Juvenile Delinquency*, London, Cambridge, 1995.

Spre deosebire de alte țări dezvoltate economic, inclusiv Statele Unite, în care există instituții bine consolidate, mari resurse materiale sau logistice și strategii de acțiune operaționale, România se confruntă cu o situație dificilă, în care restructurarea instituțională și penuria de resurse materiale sau umane fac deosebit de dificile intervențiile instituționale în materie de prevenire. Tranziția în România a fost și este extrem de dură, însemnând, între altele, declinul economiei, închiderea unor întreprinderi, amplificarea ratelor de șomaj, extinderea inegalităților în ceea ce privește veniturile și, nu în cele din urmă, generalizarea stării de sărăcie. Toate aceste schimbări au avut un impact puternic asupra vieții economice, politice și sociale, restructurând din temelii modul și standardele de viață ale oamenilor, restrângând egalitatea de șanse, diminuând protecția socială, modificând mentalitățile și generând o eterogenitate accentuată a normelor, valorilor și conduitelor.

Cele mai mari costuri sociale ale reformei au fost plătite, în România, de familiile cu mai mulți copii, nevoite să se confrunte cu mari dificultăți în asigurarea resurselor lor de subzistență și în creșterea și educația copiilor. Incapacitatea de a asigura copiilor un minimum de trebuințe fundamentale a determinat tendințe sporite de abandon familial și de instituționalizare, ca alternativă, la sărăcie, care, alături de abandonul școlar, se numără printre cele mai pronunțate cauze ale proliferării fenomenului „copiii străzii” și, implicit, ale amplificării tendințelor de predelinvență și delincvență juvenilă.

Sărăcia, ca atare, nu constituie însă o cauză determinantă a criminalității sau a delincvenței juvenile, ci o condiție favorizantă. Statele Unite, de exemplu, constituie o țară extrem de prosperă sub aspect economic, dar ratele infracțiunilor prin violență comise de adulți sau minori depășesc cu mult, în ultimul deceniu, pe cele înregistrate în alte țări dezvoltate. Din acest punct de vedere, efectele sărăciei sunt potențate nu atât de nivelul veniturilor, cât de inegalitățile sociale flagrante, la care se adaugă alți factori aparținând contextului social și cultural.

Diversele studii și cercetări întreprinse de experți în domeniu au evidențiat faptul că între sărăcie și criminalitate există o corelație pozitivă, care este mai accentuată în privința infracțiunilor comise prin violență. Totuși, această generalizare are o validitate limitată, în măsura în care există numeroase societăți, mai puțin prospere decât Statele Unite, în care rata criminalității și cea a delincvenței juvenile sunt mult mai mici.

Explicația principală constă, de fapt, în existența sau, dimpotrivă, inexistența unor programe specifice de bunăstare și protecție socială, sau în slabul impact pe care îl au politicile din acest domeniu asupra ameliorării stării de sărăcie și a diminuării inegalităților sociale. Societățile dezvoltate care au intervenit cu programe speciale, pentru a estompa inegalitățile determinate de mecanismele pieții, au, de fapt, cele mai reduse rate de criminalitate și de delincvență juvenilă. Este cazul, de pildă, al Olandei, al Danemarcei sau Suediei, unde cheltuielile destinate protecției sociale a familiei și a copilului reprezintă o parte însemnată din cheltuielile publice.

În Statele Unite, începând din deceniul 8, politicile în domeniul protecției sociale s-au redus, pentru a face locul altor programe prioritare menite să stimuleze creșterea economică. Ca urmare, sărăcia s-a generalizat, iar aproximativ un sfert din populația săracă a devenit mai săracă. Alături de acești factori, un rol important în creșterea infracțiunilor violente comise de tineri l-au avut schimbările demografice în direcția creșterii numărului de familii monoparentale, modul de viață al tinerilor americani, consumul de droguri și de alcool, proliferarea bandelor, creșterea numărului de minori care dețin și folosesc pe stradă sau în școli arme de foc etc.

În România, alături de starea de sărăcie, care a afectat, mai mult de jumătate din populația țării, și de inegalitățile sociale din ce în ce mai flagrante, amploarea fenomenului de instituționalizare a copiilor și de abandon familial și școlar, datorită absenței unor programe de protecție pe termen mediu și lung, au fost principalii factori, care, împreună cu starea de anomie instituțională, morală sau legislativă, au determinat creșterea numărului de delikte comise de minori, mai ales contra proprietății. Aceasta este, de fapt, și diferența principală, între delincvenții americani, care comit, cu precădere, infracțiuni violente, și delincvenții români, care săvârșesc, cu prioritate, infracțiuni contra proprietății.

Dacă în Statele Unite, a existat o politică deliberată de reducere a sferei protecției sociale, în România, programele de protecție socială au rămas doar un deziderat, conștientizat de guvernele postdecembriste, dar extrem de dificil de pus în practică. Încă o dată, absența resurselor, lipsa de experiență, incoerența legislativă și confuzia care s-a făcut, între „intervenționismul paternalist” al statului și intervenția necesară, realizată prin programe speciale de protecție socială din *interiorul comunității*, au redus la minimum amploarea acestei intervenții și au agravat situația economică a familiilor. Alături de acești factori, reducerea drastică a oportunităților în obținerea unui loc de muncă, mai ales de către tineri, diminuarea importanței instrucției, scăderea rolului autorității, proliferarea subculturilor juvenile, configurarea unor noi stiluri de viață asociate cu aceste subculturi, creșterea numărului de bande sau găști de cartier, influența mass-media și apariția unor noi mentalități s-au numărat și ele printre „variabilele” cele mai reprezentative, care au făcut din criminalitatea și delincvența juvenilă unele dintre cele mai importante probleme sociale cu care se confruntă România.

Într-un raport asupra dezvoltării în anul 2002, dat publicității în luna septembrie 2001, experții Băncii Mondiale semnalau faptul că factorul cheie în reducerea sărăciei îl reprezintă eficiența instituțiilor: „*Instituțiile slabe, legile încâlcite, justiția coruptă, sistemele de credit și procedurile instituționale complicate îi afectează pe oamenii săraci și împiedică dezvoltarea. Fără instituții eficiente, oamenii săraci și țările sărace sunt excluse de la dezvoltare*”⁹. Același raport menționa că în edificarea unor noi instituții nu trebuie copiate modele preexistente, deoarece acest fapt poate duce chiar la pierderea resurselor, care sunt deja sărace.

⁹ Conform cu Adina Sădeanu, *Raportul asupra dezvoltării în lume a Băncii Mondiale susține: cheia reducerii sărăciei – instituții mai bune*, în „Adevărul”, 15 septembrie 2001, p. 5.

În edificarea unui sistem instituționalizat adecvat, de protecție socială a familiilor și a copiilor aflați în dificultate sau în situații de risc și în crearea unor programe eficiente de prevenire a criminalității și delincvenței juvenile, România trebuie să-și creeze sau să-și dinamizeze propriile instituții, mai ales cele de la nivel local, învățând din eșecurile sau, dimpotrivă, succesele altor țări.

3. INFLUENȚA CONTEXTULUI ECONOMIC ȘI SOCIO-CULTURAL ASUPRA TENDINȚELOR DE VIOLENȚĂ A TINERILOR

Așa cum evidențiază constatările mai multor studii și cercetări criminologice (de exemplu C. Hakim, 1990 sau D. Downes, 1993¹⁰), situația economică a familiilor cu venituri mici produc violența în mod indirect, prin efectele lor asupra îngrijirii acordate de părinți copiilor. Mult mai probabil decât familiile cu venituri mari, cele cu venituri mici își cresc copiii în maniere care induc violență. Totuși, există numeroși alți factori, care pot explica diferențele mari între clase, din prevalența violenței împotriva siguranței persoanei și putem obține și mai multe informații, dacă ținem seama de diferențele între națiuni, perioade istorice și culturi. Dar aceasta nu înseamnă că veniturile mici nu pot produce, în mod indirect, violență: ele au un efect direct, mai ales atunci când băieții crescuți în familiile defavorizate devin adulți.

3.1. VIOLENȚĂ ȘI BUNĂSTARE ECONOMICĂ

Există câteva obiecții care sunt formulate, în mod obișnuit, în legătură cu ideea că veniturile mici constituie un factor cauzal principal al violenței, fie prin modul de îngrijire a copilului, fie în mod direct:

Dacă sărăcia determină violența, de ce Statele Unite se numără printre țările în care violența s-a manifestat cel mai intens în cursul ultimilor 40 de ani? În această perioadă, această țară a devenit de câteva ori mai bogată și nu mai săracă;

- De ce nu toate națiunile în curs de dezvoltare se confruntă cu fenomenul violenței, știut fiind că ele sunt mai sărace decât națiunile dezvoltate din punct de vedere tehnologic?

- De ce a fi sărac, ca atare, obligă pe unele persoane să devieze de la lege și să comită acte violente și cum se face că mulți oameni săraci nu sunt deloc violenți?

- Cum trebuie să definim „*venitul mic*” sau „*sărăcia*” ?

Un răspuns sumar la toate aceste întrebări ar fi acela că, pretutindeni, cu cât este mai scăzut nivelul socio-economic al unei națiuni și cu cât este mai săracă o

¹⁰ C. Hakim, *The Social Consequences of High Unemployment*, în „Journal of Social Policy”, 1990, nr. 11, și D. Downes, *Employment Opportunities for Offenders*, London School of Economics, Department of Social Administration, 1993.

clasă socială sau o familie din cadrul acestei clase, cu atât tendința spre violență este mai mare. *Inegalitatea socială și nu veniturile mici, ca atare, este cea care produce în mod direct violență.*

Nu există nici un standard absolut de existență, dedesubtul căruia violența să devină inevitabilă, după cum nu există nici un set invariabil de condiții materiale, care să determine oamenii să devină obligatoriu violenți în comportamentul lor. Efectul veniturilor mici depinde, întotdeauna, parțial, de contextul cultural, social și politic. Înainte de revoluțiile de la sfârșitul deceniului 8, societățile est-europene erau cele mai puțin violente din întreaga lume, evaluare susținută pe baza ratelor lor de omucidere. Deși modul în care erau colectate statisticile în fostele regimuri comuniste poate fi pus la îndoială, totuși aceste statistici nu erau, în nici un caz, dintre cele mai nesatisfăcătoare. Pe de altă parte, în cadrul țărilor Comunității Europene există variații considerabile ale gradului de violență existent în cadrul claselor sărace, care au, în mod identic, venituri mici.

În pofida tuturor acestor excepții, comparațiile istorice și între națiuni evidențiază faptul de netăgăduit că prosperitatea economică poate conduce la o descreștere a violenței și, mai ales, faptul că inegalitatea socio-economică este variabila fundamentală care poate explica acest fenomen. Pe de altă parte, o politică coerentă de prosperitate economică se corelează, în mod necesar, cu politicile sociale care vizează securitatea publică, asistența socială și siguranța cetățeanului, în așa fel încât aceste politici pot asigura prevenirea actelor de violență într-un mod mult mai eficace decât în țările care se confruntă cu dificultăți economice și cu inegalități sociale flagrante.

3.2. VIOLENȚA ÎN ȚĂRILE DEZVOLTATE COMPARATIV CU ȚĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE

O analiză a violenței, așa cum s-a manifestat aceasta, începând din anul 1800, în patru orașe (Londra, Sidney, Stockholm și Calcutta) a ajuns la concluzia că, exceptând cazul Calcuttei, a existat „o tendință de declin a actelor de violență în timpul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea”¹¹. Comparativ cu anul 1840, în anul 1920, un londonez avea de 8 ori mai puține șanse să fie victima unei tentative de omor sau unui act de violență.

Există puține îndoieli cu privire la faptul că, viața înainte de revoluția industrială era mult mai violentă decât în perioadele ulterioare. Pentru omorurile comise în Anglia există, de exemplu, statistici parohiale, mergând până în secolul al XIII-lea, care relevă faptul că în Anglia medievală exista o violență de 10 până la 20 ori mai mare, comparativ cu situația din prezent¹². Aceeași situație era caracteristică, în Evul Mediu, și altor țări europene. În acea perioadă, în care

¹¹ T.B. Gurr, *The Politics of Crime and Conflict: A Comparative History of Four Cities*, New York, Sage, 1977.

¹² T.B. Gurr, *Historical Trends in Violent Crime: Europe and the United States*, în T.B. Gurr, *Violence in America*, vol. I, *The History of Crime*, New York, Sage, 1989.

violența făcea parte integrantă din viața oamenilor, – observa J.-C. Chesnais¹³ – „brutalitatea marca, în realitate, toate raporturile sociale, reacțiile oamenilor fiind extrem de impulsive”, în condițiile în care „subzistența era precară, suferința era cotidiană, iar moartea era permanent amenințătoare”.

Pe măsură ce revoluția industrială se desfășura, violența creștea temporar în anumite orașe, determinată de dislocările masive care au făcut ca milioane de oameni să-și părăsească pământul, pentru a ajunge în orașe, fără mijloace de subzistență, venit sau sprijinul familiei și comunității locale. Ulterior, însă, în cele mai multe cazuri, violența a scăzut. În mai multe țări din Europa și chiar în Statele Unite, ea a înregistrat o tendință de declin, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în măsura în care persoanele strămutate erau, progresiv, integrate, cu mai mult sau mai puțin succes, în roluri ocupaționale și sociale stabile, în cadrul ordinii industriale și li se acorda un acces mai larg la instrucția și participarea politică¹⁴.

Doar recent, în sens istoric, violența a început să crească, iarăși, în lumea dezvoltată tehnologic, iar această tendință s-a manifestat, mai cu seamă începând din anul 1950. Etapele acestei creșteri sunt demne de menționat: comparativ cu anul 1940, la începutul deceniului 7, londonezii aveau de 10 ori mai multe șanse să fie victimele unui act de violență¹⁵. Principalul motiv îl constituie formele inegalității socio-economice moderne.

Comparația făcută între societățile contemporane sprijină această generalizare, cu câteva excepții semnificative. Comparativ cu societățile dezvoltate tehnologic, în țările în curs de dezvoltare există, în mod general, de două ori mai multă violență. M. E. Wolfgang¹⁶ a comparat, de exemplu, incidența omuciderilor la 100 000 de locuitori, pentru perioada 1970–1975, în principalele zone ale lumii:

Omucideri la 100 000 de locuitori:

America Latină	8,2
Caraibe	6,7
Africa de Nord/ Orientul Mijlociu	4,7
Asia	2,3
Europa occidentală/America de Nord	2,1
Europa de Est	0,7

La rândul său, J.-C. Chesnais¹⁷ luând în calcul, alături de omuciderile propriu-zise, pruncuciderile, a schițat un „atlas al crimei” din care rezultă că, exceptând cazul Statelor Unite, tendințele de violență înregistrate în țările dezvoltate economic sunt relativ similare (vezi tabelul 2).

¹³ Jean-Claude Chesnais, *Histoire de la Violence en Occident de 1800 à nos jours*, Paris, Éditions Robert Laffont, 1981, p. 19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20–34.

¹⁵ T.B. Gurr, *op. cit.*, 1989.

¹⁶ M.E. Wolfgang, *Surveying Violence Across Nations: A Review of the Literature, with Research and Policy Recommendations*, în „International Review of Criminal Policy”, 1981, nr. 37.

¹⁷ J.-C. Chesnais, *op. cit.*

Toate cifrele menționate relevă, în mod clar, o corelație *pozitivă* între sărăcie, subdezvoltare și rata omuciderilor și una *negativă* între dezvoltare economică, prosperitate și rata menționată, dar unele excepții de la aceste corelații ne arată că asemenea generalizări au o valoare limitată. Asia, de exemplu, are aproape de 4 ori mai puține omucideri decât America Latină, fără a fi și de 4 ori mai săracă și are doar cu 0,2 mai multe omoruri decât Europa Occidentală/America de Nord, care sunt de câteva ori mai bogate. La rândul său, rata omuciderilor (inclusiv a pruncuciderilor) în Statele Unite depășește de 7–8 ori rata omuciderilor înregistrată în celelalte țări dezvoltate economic. În mod comparativ, cifrele pentru Europa de Est, zonă care este mai săracă decât Europa Occidentală/America de Nord, indică faptul că bogăția ca atare nu poate explica incidența omuciderilor. Oricum, pot fi emise numeroase rezerve: statisticile cuprinse în analiza comparativă pe națiuni a lui Wolfgang sau Chesnais pot oare constitui o bază reală pentru această comparație?

O comparație mai precisă a fost făcută de S. Messner¹⁸. Într-un studiu efectuat asupra a 50 de țări, el a demonstrat că dezvoltarea economică, măsurată prin creșterea Produsului Național Brut pe cap de locuitor, este asociată cu scăderea ratelor de omucidere. Explicația sa a fost aceea că, în ultimă instanță, dezvoltarea economică reduce inegalitatea socială. El a ajuns la concluzia că „Societățile cele mai dezvoltate nu prezintă, în mod special, niveluri înalte ale omuciderilor, parțial datorită faptului că egalitatea mai mare în distribuția veniturilor, care însoțește dezvoltarea, comportă scăderea ratei de omucideri”.

Tabelul nr. 2

Rata de mortalitate (la 100 000 de locuitori) ca urmare a omuciderilor comise în țările dezvoltate

<i>EUROPA DE NORD</i>		<i>EUROPA DE SUD</i>	
Danemarca (1976, 1978)	0,6	Spania(1976)	0,5
Anglia (1975–1976).....	1,1	Grecia (1975, 1978).....	0,8
Irlanda (1975, 1977).....	0,9	Italia (1976–1978).....	1,4
Finlanda (1973–1975).....	3,0	Iugoslavia (1975–1977).....	2,5
Norvegia (1976, 1978).....	0,7		
Olanda (1976, 1978).....	0,8	<i>EUROPA DE EST</i>	
Suedia (1976, 1978).....	1,1	Germania de Est (1976–1978).....	0,8
		Bulgaria (1976)	2,1
<i>EUROPA DE VEST</i>		Ungaria (1976, 1978)	2,1
Germania de Vest (1976–1978).....	1,2	Polonia (1977–1978).....	1,3
Austria (1976, 1978).....	1,3	România (1975, 1978).....	(2,5)
Belgia (1975).....	0,9	Cehoslovacia (1974).....	1,2
Franța (1976–1978)	1,0		
Elveția (1976, 1978)	0,8	Statele Unite (1976–1978).....	9,3
		Canada (1977).....	2,6
		Japonia (1976, 1978)	1,2

Sursa: J.-C. Chesnais, 1981, p. 41.

¹⁸ S.F. Messner, *Income Inequality and Murder Rates: Some Cross-National Findings*, în „Comparative Social Research”, 1982, nr. 3.

Deși America este una dintre cele mai bogate națiuni din lume, ea este, de departe, cea mai violentă dintre societățile dezvoltate tehnologic. America de Nord – sublinia J.-C. Chesnais – „este în mod tradițional violentă; ea s-a edificat prin sânge, exterminând (indienii) și oprimând (negrii). Această tradiție nu a dispărut. Poporul american se află, în permanență, în luptă: nu există nici o țară din lume în care cetățenii să dețină la domiciliu atâtea pistoale și revolvere”¹⁹.

Criminologul american Ernest Currie²⁰ a oferit o explicație detaliată asupra motivelor acestei situații, subliniind faptul că: „Nu este întâmplător faptul că, dintre țările dezvoltate, Statele Unite se confruntă, în același timp, cu cele mai înalte rate ale infracțiunilor violente, răspândirea largă a inegalității veniturilor și cele mai inadecvate politici publice față de cei dezavantajați. Societățile industriale, care au evitat extinderea excesivă a violenței infracționale cu care se confruntă S.U.A., tind fie să aibă sectoare publice puternic dezvoltate, caracterizate de sisteme extrem de generoase de sprijin financiar, politici relativ bine dezvoltate cu privire la utilizarea forței de muncă și alte forme de protecție contra presiunilor pieții, fie tind (așa cum este cazul Japoniei) să realizeze multe din aceste obiective prin intermediul unor instituții private, susținute de un veritabil ethos al obligațiilor sociale și al responsabilităților reciproce. Indiferent de forma de evaluare pe care o putem elabora, aceste țări sunt mai puțin afectate de excesiva inegalitate și insecuritate economică existentă în S.U.A. Pe de altă parte, modelul american de dezvoltare, specific unei societăți avansate din punct de vedere industrial, este neobișnuit de aspru și de distructiv pentru condițiile care pot inhiba violența interpersonală”.

Spre deosebire de Suedia, Norvegia sau Germania, Statele Unite nu au dezvoltat un sistem general de orientare a tânărului începând cu școala și terminând cu includerea într-o ocupație stabilă, iar, comparativ cu Austria, America nu a adoptat nici o măsură de planificare economică pentru a putea anticipa impactul devastator al schimbării tehnologice. Asemenea măsuri au fost, în mare măsură, factori de sprijin pentru menținerea ratelor de șomaj, în numeroase țări europene din Vest, sub 3 % în cea mai mare parte a deceniului 7. În Statele Unite s-a plecat de la concepția că atât cantitatea, cât și calitatea utilizării forței de muncă trebuie lăsată în voia forțelor care acționează pe piață – ceea ce a avut efecte negative asupra statisticilor în domeniul violenței. Dimpotrivă, țările care au dezvoltat politici de utilizare a forței de muncă au înregistrat atât rate de șomaj mai mici, cât și infracțiuni mai puține.

Așa cum au demonstrat K. Christoffel și L. Kiang²¹, într-o comparație făcută între 23 de societăți dezvoltate, între 1959 și 1976, rata medie de șomaj din America a fost aproape dublă față de cea a Italiei și Angliei, și de 3 sau chiar 4 ori

¹⁹ J.-C. Chesnais, *op. cit.*, p. 34.

²⁰ Ernest Currie, *Confronting Crime*, New York, Pantheon, 1985.

²¹ K. Christoffel, L. Kiang, *Homicide Death Rates in 23 Countries, U. S. Rates Atypically High*, în „Child Abuse & Neglect”, 1983, nr. 7.

mai mare decât rata medie din țări cum sunt Germania, Suedia, Norvegia, Austria și Japonia. În mod complementar, rata de omucideri din Statele Unite a depășit de peste 10 ori pe aceea a acestor țări. Dată fiind corelația puternică între veniturile scăzute, tendința spre violență și modul de îngrijire a copiilor, probabil și mai semnificativ este faptul că americanii sunt mult mai violenți cu copiii lor decât europenii. Astfel, un copil american plasat în intervalul de vârstă 1–4 ani are de 11 ori mai mari șanse de a muri în urma rănirilor „*aplicate intenționat de o altă persoană*”, decât un copil olandez²².

Dacă se iau în considerare indicatorii inegalității sociale, rolul central al acesteia în geneza violenței este evident. Peste tot în lume, indiferent de nivelul dezvoltării economice, descreșterea inegalității sociale este asociată cu riscuri mai scăzute de omucideri. Astfel, într-o analiză comparativă sugestivă a ratelor de criminalitate înregistrate în 39 de țări, S.F. Messner²³ a ajuns la concluzia că, cele mai înalte rate de omucidere erau asociate cu larga discrepanță între salariile mari și mici, cu diferențele mari dintre veniturile muncitorilor din diferite sectoare ale industriei și cu consumul scăzut de proteine pe cap de locuitor. Astfel, inegalitatea venitului a putut explica 35% dintre diferențele existente între țările comparate, în ceea ce privește omuciderea, chiar atunci când s-au luat în considerare densitatea populației, gradul de urbanizare și nivelul dezvoltării economice.

Dincolo de ratele mai înalte ale șomajului din America, s-a făcut mult mai puțin în această țară, decât în societățile europene, pentru a răspunde trebuințelor săracilor ei prin programe de bunăstare și sănătate. Studiile care au comparat diferitele state din America (a căror subvenții acordate de stat variază în mod considerabil) au evidențiat o corelație puternică între nivelul ajutoarelor acordate săracilor și ratele de violență.

Evidența arată că societățile industriale, care au făcut cel mai mult pentru a estompa inegalitățile sociale produse de mecanismele pieței, au rate mai scăzute de criminalitate. Așa cum demonstrează cifrele statistice din timpul deceniilor 6 și 7, America a avut cea mai largă răspândire a inegalității de venit din toate societățile dezvoltate. Cea mai restrânsă răspândire exista în Olanda, unde cota parte din venitul total alocată celei mai sărace cincimi din populație era dublă față de cea din America. În cursul aceleiași perioade, în concordanță cu D. Archer²⁴, rata de omucideri din America depășea, în medie, de 13 ori rata din Olanda. În Danemarca, unde cheltuielile publice se ridică la aproximativ jumătate din Produsul Național Brut, comparate cu doar o treime în America (unde o parte prea mare din aceste cheltuieli sunt alocate apărării²⁵), rata de omucideri, la sfârșitul deceniului 7, reprezenta doar o zecime din rata înregistrată în America.

²² K. Christoffel, L. Kiang, *art. cit.*

²³ S.F. Messner, *Income Inequality and Murder Rates: Some Cross-National Findings*, în „Comparative Social Research”, 1982, nr. 3.

²⁴ D. Archer, *Cities and Homicide: A New Look at an Old Paradox*, în „Comparative Studies in Sociology”, 1978, nr. 84.

²⁵ Ernest Currie, *op. cit.*

Egalitatea relativă explică, de asemenea, parțial, nivelurile extrem de scăzute de criminalitate și delincvență din Japonia și Elveția, care, din 1950 până recent, nu s-au confruntat cu creșteri semnificative. Japonezii sunt depășiți doar de Olanda, Suedia și Norvegia, în măsura în care aceste țări au restrâns inegalitatea veniturilor, și numai de Olanda și Suedia în ceea ce privește proporția veniturilor individuale, care se duc la o cincime din populația aflată la baza piramidei sociale. Măsurile elaborate în Japonia, pentru siguranța locului de muncă și alte forme de protecție contra impactului pieței, apropie această țară mai mult de statele bogate din Europa Occidentală, decât de Statele Unite, care este singura lipsită de mecanismele de reciprocitate și obligații mutuale dezvoltate în celelalte societăți industriale. În plus, elvețienii au o răspândire relativ restrânsă a inegalității veniturilor și rate relativ scăzute de șomaj, care micșorează impactul afluenței la nivel național²⁶. Dezvoltarea lor economică a fost mult mai descentralizată decât cea din majoritatea altor țări, fiind bazată pe autoconducere locală și pe o dislocare mai redusă a comunităților ca urmare a industrializării. La fel ca și pe japonezi, pe elvețieni îi leagă încă împreună puternice rețele de legături personale.

Comparațiile între națiuni, în ceea ce privește proporțiile Produsului Național Brut, alocate programelor de servicii sociale, menite să asigure bunăstarea forței de muncă, – compensații și beneficii plătite copiilor de șomeri, vârstnicilor și celor handicapați –, sprijină și mai mult ideea cu privire la rolul inegalității sociale în geneza violenței, așa cum o demonstrează studiul efectuat de E. Currie²⁷. Americanii, de exemplu, cheltuiesc numai 14% din Produsul Național Brut pentru aceste programe. Suedia cheltuiește 33,8%, Germania – 30,6%, Olanda – 27,7%, iar Franța – 22%. Dacă se ține seama de poziția extrem de prosperă a antreprenorilor din Japonia, această țară cheltuiește pentru programele amintite circa 17% din Produsul Național Brut.

Referindu-se la aceste cheltuieli, E. Currie sublinia următoarele: „Ceea ce reprezintă aceste cifre semnifică un angajament istoric – dobândit, adesea, printr-o luptă puternică și dureroasă – de a modifica echilibrul moral al acestor societăți către o preocupare mai mare pentru solidaritatea socială și sprijinul reciproc. Statele Unite constituie țara industrială ale cărei tradiții culturale și politice au fost cel mai puțin favorabile acestui tip de angajament, țara în care «forțele pieței» au fost cel mai puțin amortizate și reglate în numele bunăstării populației sale. Poate fi doar o coincidență faptul că America este, de asemenea, țara cea mai dezbinată de violența interpersonală?”²⁸.

3.3. STRUCTURĂ SOCIALĂ, (SUB)CULTURĂ DE CLASĂ ȘI VIOLENȚĂ

Începând din anul 1950, în Anglia și în alte țări dezvoltate, violența a crescut cu o medie de 9–10% pe an, iar principalul factor responsabil pentru acest fapt îl constituie, așa cum rezultă din mai multe studii, amploarea inegalității sociale.

²⁶ Marshall B. Clinard, *Cities with Little Crime*, New York, Sage, 1975.

²⁷ Ernest Currie, *op. cit.*, p. 128.

²⁸ *Ibidem*.

În cadrul societăților dezvoltate tehnologic, efectul apartenenței de clasă asupra criminalității în general, inclusiv asupra furturilor și altor infracțiuni non-violente, a constituit subiect al mai multor controverse²⁹, dar există puține îndoieli în ceea ce privește faptul că reprezentanții claselor cele mai sărace comit majoritatea infracțiunilor violente. Marvin Wolfgang³⁰ a analizat, în acest sens, tipul de infracțiuni comise de către un număr de 10 000 de băieți născuți în anul 1945, în Philadelphia. Una dintre concluziile semnificative ale acestui studiu a fost aceea că, cu cât clasa socială de care aparțin băieții are o poziție mai joasă pe scara piramidei sociale, cu atât mai mare este probabilitatea ca ei să comită infracțiuni violente. Acest fapt este adevărat și în funcție de rasă, băieții de culoare, indiferent de clasa lor socială, având mai multe șanse decât cei albi să comită delict.

Se poate obiecta, desigur, că băieții negri, cei mai săraci, au, de fapt, mai multe șanse decât cei albi, să fie prinși de poliție, deoarece ei își petrec o mare parte din timpul liber în acele locuri publice în care există numeroși polițiști și martori și din cauză că părinții lor au foarte puține resurse pentru a le asigura asistență juridică. Totuși, pare improbabil ca acești factori să poată explica diferențele mari existente în ratele de condamnare penală consemnate în studiul lui Wolfgang. Asemenea variabile pot avea un efect major asupra statisticilor oficiale numai în ceea ce privește raportarea abuzului sexual, a agresiunii fizice a copilului și a maltratării soției, adică a violenței domestice în general. Populația cea mai săracă are mult mai multe șanse, decât cea favorizată, de a fi „(re)cunoscută” și identificată de autoritățile reprezentative (poliție sau agențiile de asistență socială). La rândul lor, școlile de stat sunt mai înclinată decât cele private să raporteze autorităților diferitele acte delincvente comise. Pe de altă parte, densitatea mai mare a locuințelor săracilor face mai dificilă ținerea sub tăcere a abuzurilor și, odată puși sub acuzare, săracii au mai puține posibilități să plătească onorariile unor avocați renumiți, capabili să-i apere în instanță. Aceste categorii de factori fac imposibilă afirmarea cu certitudine că abuzul fizic sau sexual este mai obișnuit în căminele mai sărace, decât în cele bogate.

Steven Box (1983)³¹ a oferit o serie de motive convingătoare, pentru a putea afirma că reprezentanții claselor din vârful piramidei sociale au și ei șanse să ajungă infractori, deși nu în aceeași măsură ca și reprezentanții claselor defavorizate. El sublinia, în concordanță cu tezele teoriei „conflictului social”, faptul că definiția infracțiunilor este dată, de fapt, de cei care dețin puterea și că sunt alocate mult mai multe resurse pentru identificarea și anchetarea infracțiunilor comise de săraci, decât de cei bogați: „*Procesul de aplicare a legii... – sublinia el*³² – *operează în asemenea mod, astfel încât să ascundă infracțiunile celor puternici*

²⁹ C.R. Tittle, *The Myth of Social Class and Criminality: An Empirical Assessment of the Empirical Evidence*, în „*American Sociological Review*”, 1973, nr. 43.

³⁰ M.E. Wolfgang, *op. cit.*

³¹ Steven Box, *Power, Crime and Mystification*, London, Routledge and Kegan Paul, 1983.

³² *Ibidem*, p. 68.

împotriva celor slabi, dar și pentru a evidenția și exagera infracțiunile celor slabi împotriva «tuturor»”. În sprijinul acestui argument, el a pus accentul pe dimensiunea și consecințele prejudiciante ale infracțiunilor comise de poliție și de corporații. Astfel, pare indiscutabil că resursele totale alocate de către poliție infracțiunilor violente sau micilor furturi – ambele comise, în proporție mai ridicată, de către cei aparținând categoriilor sociale defavorizate – sunt mult mai mari decât cele disponibile pentru majoritatea infracțiunilor comise de membrii clasei mijlocii, așa cum este, de exemplu, evaziunea fiscală. Motivul acestei distribuții a resurselor este faptul că, infracțiunile comise de cei săraci sunt considerate mai „grave”, deoarece atentează la proprietatea celor avuți. Acesta este însă un fapt discutabil, deoarece stabilirea „gravității” unei infracțiuni este, în ultimă instanță, o problemă de evaluare bazată pe o anumită optică.

Indiferent de perspectiva din lumina căreia se pot privi meritele sau deficiențele acestei concepții, ea nu pune la îndoială faptul că aceia care aparțin unor familii cu venituri mici sunt mult mai înclinați, decât cei care aparțin unor familii favorizate, să lovească, să înjunghie sau să comită alte acte de violență fizică.

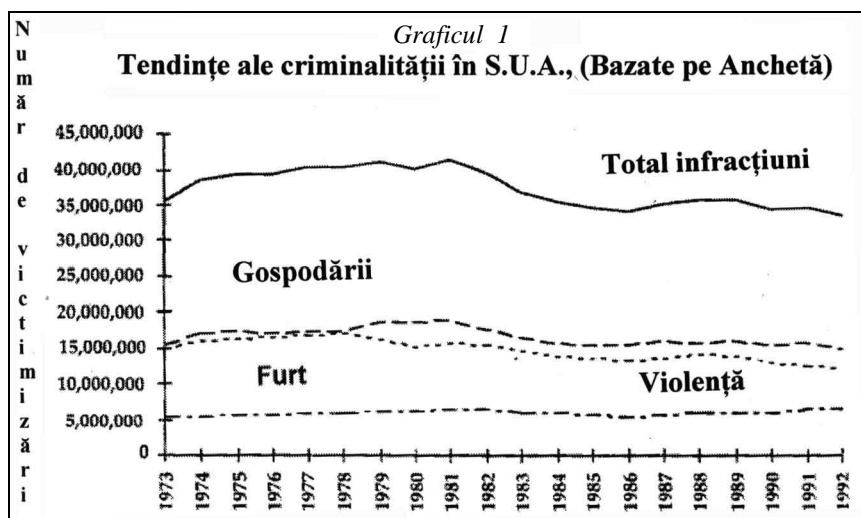
Legătura dintre violența de stradă (non-domestică) și veniturile mici este, de altfel, valabilă pentru toate națiunile dezvoltate, unde au fost făcute studii în această privință. Chiar în Danemarca, care are una dintre cele mai scăzute rate de violență criminală și mai puțini săraci decât aproape toate celelalte societăți europene, puținii infractori violenți provin din straturile cele mai sărace ale societății³³. În timp ce Steven Box (1983) considera că acești infractori sunt responsabili în mod indirect pentru numeroase răniri fizice fatale, diferiți criminologi apreciază că ei sunt mult mai puțin violenți în mod direct, atunci când se confruntă față în față cu victima.

Astfel, în timp ce corelația dintre apartenența la o anumită clasă socială și violența domestică trebuie tratată cu precauție, se poate afirma, cu siguranță, că agresiunile în afara căminului familial, care sunt responsabile pentru majoritatea infracțiunilor violente identificate, constituie, în mare măsură, un fenomen care caracterizează membrii claselor defavorizate. În plus, o altă constatare a criminologilor, demnă de luat în seamă, o constituie faptul că, în cadrul claselor sociale defavorizate, cu cât o familie este mai săracă, cu atât este mai violentă (vezi graficele 1, 2, 3).

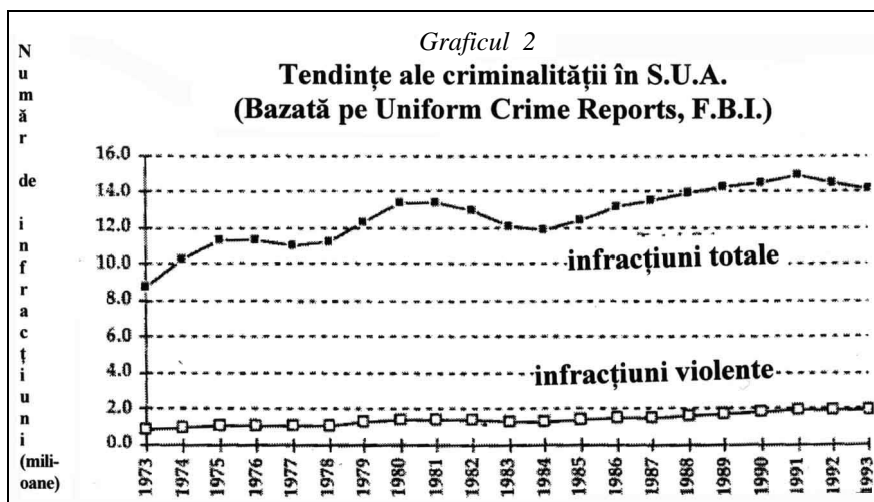
Pentru a evalua aceste tendințe, D. Farrington³⁴ a studiat 411 băieți englezi, aparținând categoriilor sociale cele mai defavorizate, urmărindu-i de la vârsta de 8 ani, până la împlinirea vârstei de 32 de ani. Întrucât clasa socială nu poate prezice singură violența, a fost folosit, ca unul dintre cei mai puternici predictorii, nivelul de

³³ J.F. Anderson, *Persistence of Social and Health Problems in the Welfare State: A Danish Cohort Research from 1948 to 1979*, 1984.

³⁴ D.P. Farrington, *The Family Backgrounds of Aggressive Youths*, în Hersov L.A. (editor), *Aggression and Antisocial Behaviours in Childhood and Adolescence*, New York, Pergamon Press, 1975 și D.P. Farrington, *Are There Any Successful Men from Criminogenic Backgrounds?*, în „Psychiatry”, 1988, nr. 51.

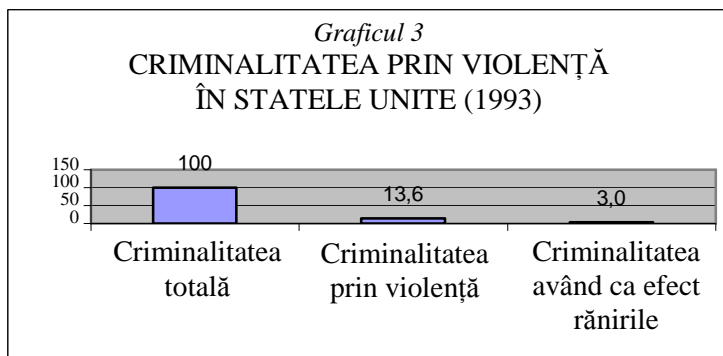
Sursa: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (July 1994), *Criminal Victimization in the United States: 1973-92 Trends*, p. 9.

Surse: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics (July 1994), *Sourcebook of Criminal Justice Statistics - 1993*, p. 352; U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation (1994), *Crime in the United States - 1993*, p. 5,20.

sărăcie al familiilor (*cât de sărace sunt acestea?*) din care proveneau băieții evaluați. Dincolo de faptul că toate familiile cuprinse în studiu proveneau din straturile sociale cele mai defavorizate, nivelul lor de sărăcie constituia un fapt și mai semnificativ. Deprivarea economică a fost măsurată nu numai în funcție de

veniturile mici, dar, de asemenea, în funcție de condițiile deficitare de locuire și de dimensiunea familiei. Din cei 93 de băieți proveniți din cele mai sărace familii studiate, 42% au devenit extrem de agresivi într-o anumită perioadă situată în jurul vârstei de 32 de ani. Acest lot a reprezentat o proporție mai semnificativă statistic decât lotul alcătuit din băieții proveniți din cămine, de asemenea sărace, dar cu condiții relativ mai bune.

Alături de alte cercetări, studiul transversal efectuat de M. Wolfgang (1981)³⁵ în Statele Unite a sprijinit constatarea menționată. Există foarte puține îndoieli asupra faptului, că la capătul cel mai de jos al piramidei claselor sociale, cu cât o familie este mai săracă, comparativ cu altele din aceeași clasă, cu atât este mai probabil ca ea să producă descendenți de sex masculin violenți.

Faptul că clasele sociale din josul piramidei sociale și familiile cele mai sărace din cadrul lor sunt cele mai violente nu poate explica însă de ce națiunile dezvoltate au devenit mult mai violente din 1950 și până în prezent. E. Currie³⁶ sublinia că dezvoltarea economică în cadrul sistemului de piață tinde să submineze instituțiile tradiționale, bazate pe sprijin și obligații reciproce, care, în trecut, stimulau legături strânse între membri. Currie observa că aceste procese sunt, totuși, mai evidente în societățile în curs de dezvoltare, care s-au confruntat cu o transformare îndreptată către o dezvoltare economică liberă (neimpusă reglementărilor). Ca urmare a urbanizării, viața comunitară s-a destrămat și a apărut, totodată, în mod rapid, „*un sector mic, dar strălucitor de afluență extravagantă cu care săracii strămutați trebuie să se compare ei înșiși*”. Acest fapt este oferit ca o explicație pentru înaltele niveluri de violență din Brazilia, Filipine, zona Caraibe și unele regiuni din Africa.

De asemenea, – sublinia Currie – acesta este motivul principal pentru care, la sfârșitul deceniului 6, a existat o puternică preocupare publică, la fel ca și astăzi, în legătură cu creșterea criminalității în cadrul națiunilor în curs de dezvoltare,

³⁵ M. E. Wolfgang, *op. cit.*

³⁶ Ernest Currie, *op. cit.*

comparativ cu cea înregistrată în țările industrializate: astfel, rata de omucideri în Mexic a fost de 26 ori mai mare decât a Olandei; cea pentru Trinidad și Tobago a fost de 88 ori mai mare decât cea a Noii Zeelande, iar cea pentru Manila a fost de 27 de ori mai mare decât cea a Austriei. Acolo unde, în țările în curs de dezvoltare, se mențin integrarea socială și spiritul comunitar, violența este izbitor de scăzută. Astfel, venitul pe cap de locuitor al Statelor Unite este de câteva ori mai mare decât cel al Chinei, dar omuciderile sunt mult mai puțin obișnuite în Beijing, spre deosebire de Washington. Legăturile de control și monitorizare impuse de stat familiei și cele organizate la nivel local, fac extrem de dificil ca actele de violență să rămână nedetectate și nesancționate în China.

La rândul său, studiul asupra criminalității și delincvenței juvenile, efectuat, de M. Clinard și J. H. Abbott (1973)³⁷, în două cartiere sărace din Kampala, Uganda, a arătat că acele cartiere definite de mai multă coeziune, care au o participare mai mare la organizațiile locale, mai puțină mobilitate geografică și unde vizitele între vecini sunt mai frecvente, au, în mod semnificativ, mai puține infracțiuni sau delikte, în pofida faptului că se confruntau cu condiții materiale mai proaste.

C. Hartjen³⁸ a constatat, de exemplu, niveluri joase ale delincvenței juvenile în India, în pofida sărăciei extrem de răspândite în această țară: „*Indienii sunt integrați într-o rețea de relații de rol, care implică o diversitate de obligații față de rude, subcastă și comunitate. Copiii și tinerii sunt incluși în aproape toate formele de activitate socială, inclusiv în muncă, în special cea din agricultură, dar chiar și în cea din întreprinderile comerciale non-agricole. Copiii muncesc umflând cauciucurile roților, ambalând produsele vândute în micile dughene înșirate de-a lungul străzilor sau lucrând, împreună cu părinții lor, în echipe, la construcția șoselelor*”. Nu există nici o pretenție în ceea ce privește apartenența la o castă de rang mai înalt, astfel că indianul mediu nu este încurajat să simtă că este un „ratat”, deoarece nu a avut succes într-un presupus sistem deschis, așa cum este și cazul negrilor sau hispanicilor din Statele Unite. Statusul indienilor nu este dependent de performanțele economice. „*Indiferent de poziția cuiva în structura economică, persoana aparține încă sistemului social mai larg prin intermediul familiei și apartenenței la comunitate. Un indian poate avea o poziție joasă în ierarhia socială, dar este, totuși, un membru al acesteia*”³⁹.

J. Blaus și P. Blaus⁴⁰ au identificat asociații puternice între inegalitatea economică și ratele de omucidere, și asociații, chiar mai puternice, între aceste rate și inegalitatea rasială. Sărăcia este, în concepția lor, un factor explicativ al omuciderilor mai puțin puternic decât inegalitatea socială. Ei au ajuns la concluzia că, cel mai puternic predictor al violenței nu este absența bunurilor materiale, ci

³⁷ Conform cu Walter A. Lunden, *op. cit.*

³⁸ C. Hartjen, *Delinquency, Development and Social Integration in India*, în „Social Problems”, 1982, nr. 29, p. 57.

³⁹ C. Hartjen, *op. cit.*, p. 68–69.

⁴⁰ Judith Blaus, Peter Blaus, *The Cost of Inequality: Metropolitan Structure and Violent Crime*, în „American Sociological Review”, 1982, nr. 147.

atitudinile de alienare și lipsa de speranță, determinate de inegalitățile sociale, considerate injuste. Inegalitățile profunde de orice tip produc, în consecință, alienare la baza piramidei sociale, alienare care există și în societățile democratice, bazate pe principiul de justiție socială, excluderea de la oportunități pe motiv de rasă fiind, în mod cu totul particular, un factor extrem de alienant. În Statele Unite, de exemplu, negrii simt că, în pofida punctului de vedere oficial, nici unul dintre ei nu poate ajunge președinte al Statelor Unite. În concordanță cu J. Blaus și P. Blaus, violența rezultă „nu atât ca urmare a lipsei de oportunități, cât, mai ales, din necesitatea de a compensa acest lucru”⁴¹ (vezi graficul 4).

O dificultate implicată de această concepție constă în clarificarea efectelor „subculturale” ale rasei și inegalității determinate de sărăcia structurală, deoarece aceia care se confruntă cu inegalitatea socială sunt, foarte adesea, cei mai săraci, raportându-se la valențele unor (sub)culturi cu caracteristici distincte. În diverse studii, au fost făcute încercări de a separa efectele, factorii structurali, așa cum sunt veniturile mici și nivelul de instrucție scăzut, care determină o mare parte a diferențelor dintre categorii sau grupuri sociale, demonstrându-se că, de fapt, (sub)cultura se configurează în funcție de structura socială și ambele exercită influențe asupra tendințelor de violență⁴².

3.4. RELAȚIA DINTRE CICLUL AFACERILOR, ȘOMAJ ȘI CRIMINALITATE

Studiile cu privire la relația dintre angajarea profesională și criminalitate oferă o înțelegere semnificativă asupra relației între structura socială și (sub)cultură. D. Downes⁴³ sublinia, în acest sens, că numeroase studii criminologice nu evidențiază nici o legătură între angajarea profesională și criminalitatea ca atare, numai câteva dintre ele susținând că există o relație causală clară între ele (studiul întreprins de C. Hakim de pildă⁴⁴). Această asociație devine evidentă doar atunci când sunt analizate tipul de muncă, dinamica pieței forței de muncă locale și infrastructura economică și socială mai largă. D. Downes sintetiza, de exemplu, trei tipuri de abordare a acestei relații:

a. transversală, care pune în relație criminalitatea cu ratele de șomaj, în cadrul aceluiași zone și în aceeași perioadă de timp;

b. datele de tendință, folosind serii temporale pentru una sau mai multe țări ori diferite zone geografice;

c. datele cu bază individuală, care compară comportamentul unor persoane particulare atunci când sunt încadrate în muncă și atunci când se află în șomaj.

Un exemplu de abordare transversală este analiza efectuată de S. Box⁴⁵ statisticilor britanice, care demonstrează o corelație puternică între ratele de șomaj și infracțiunile de spargere și violență împotriva persoanei.

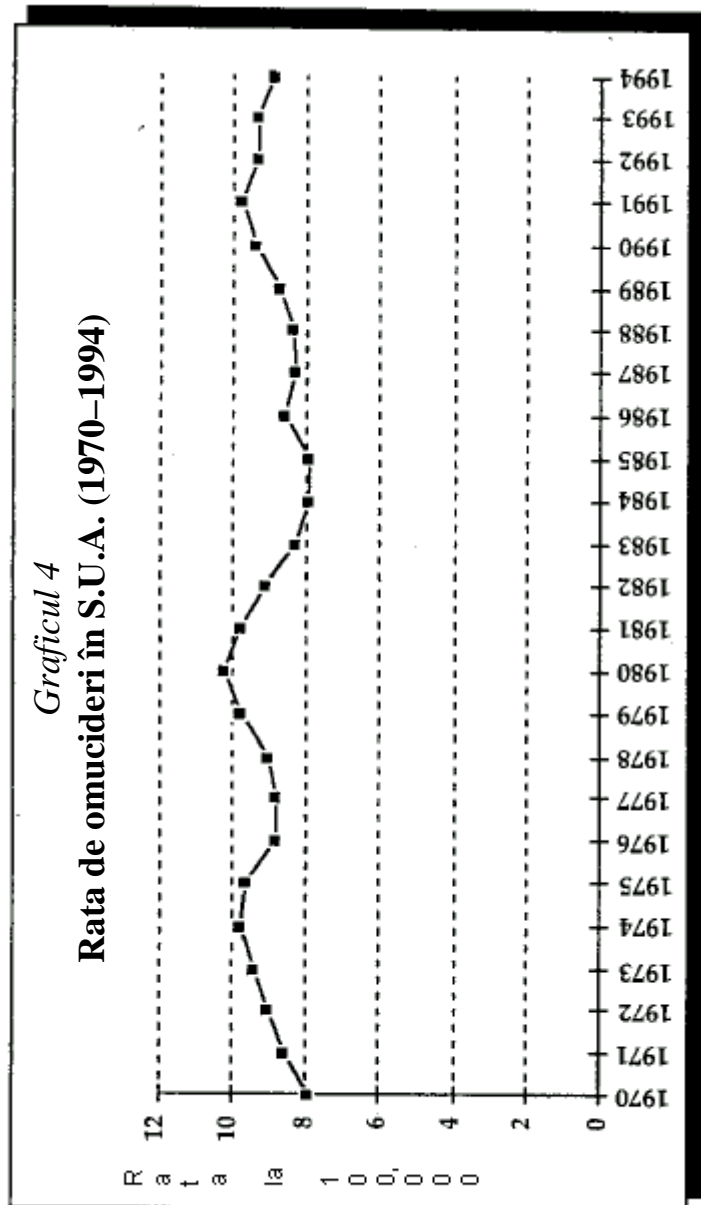
⁴¹ *Ibidem*, p. 123.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ D. Downes, *op. cit.*

⁴⁴ C. Hakim, *op. cit.*

⁴⁵ S. Box, *op. cit.*

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. Data provided by the Criminal Justice Information Services Division (preliminary data for 1994).

Spre deosebire de analiza lui Box, seriile temporale folosite de S. Field⁴⁶ au identificat diferențe izbitoare între infracțiunile contra proprietății și contra persoanei, în relație cu creșterea consumului (mai degrabă decât a șomajului) în ciclul afacerilor. În timpul perioadelor de creștere rapidă a consumului individual, infracțiunile contra proprietății tind să crească relativ ușor, sau chiar să scadă, în timp ce infracțiunile comise împotriva persoanei cresc relativ repede, și invers. De exemplu, creșterea consumului, în special a consumului de alcool în cluburi și baruri, pe de o parte, și a violenței, pe de altă parte, sunt, în mod plauzibil, puternic corelate. Consumul individual apare ca fiind un indicator mai bun al criminalității decât șomajul, evidențiind mai clar de ce ocuparea unui loc de muncă nu este o soluție absolută pentru prevenirea violenței și de ce deceniul 6, la fel ca și deceniul 3, au fost perioade de creștere a criminalității.

D. Farrington (1986)⁴⁷ a exemplificat cea de a treia abordare a relației dintre angajarea profesională și criminalitate, bazându-se pe analiza cazurilor individuale. Datele de la începutul deceniului 7 au arătat că tinerii erau, în mod semnificativ, mult mai înclinați să comită acte delincvente, atunci când nu se aflau în programul de muncă, chiar dacă aveau un loc de muncă stabil. Intrarea și ieșirea din muncă era, pe atunci, o activitate mai spontană decât în perioadele mai recente, caracterizate de rate endemice de șomaj ridicat al tinerilor, care pot fi chiar și mai criminogene, în special datorită creșterii consumului de droguri.

Orice ambiguitate cuprinsă în aceste constatări dispăre atunci când studiile țin seama de *calitatea* utilizării forței de muncă și de relația ei cu piața muncii. Locurile de muncă se pot pierde și multe dintre ele sunt prost plătite; ele pot depinde de dezvoltarea comercială și industrială explozivă, care solicită comunitățile. D. Downes⁴⁸ sugerează, în acest sens, un triplu efect al șomajului asupra criminalității. În primul rând, ratele de șomaj pe termen lung subminează și destabilizează, într-un mod specific, comunitățile, slăbind controlul social informal asupra criminalității. În al doilea rând, stoparea comiterii de infracțiuni este asociată puternic cu existența unor locuri de muncă stabile și de calitate, care asigură venituri suficiente pentru familie, în timp ce șomajul afectează, dimpotrivă, toate aceste procese. În al treilea rând, șomajul deschide un veritabil „vid” în viețile oamenilor, care facilitează o alunecare înspre delincvență și consum de droguri, care, la rândul lor, demoralizează și mai mult comunitățile. „*Situația de șomaj – observa Didier Demazière⁴⁹ – izolează individul în istoria sa personală și suprimă conștiința comunității, conștiința colectivă care se află la baza acțiunii. În*

⁴⁶ S. Field, *Trends in Crime and their Interpretation: A Study of Recorded Crime in Post-War England and Wales*, „Home Office Research Study”, 1990, nr. 19.

⁴⁷ D.P. Farrington, *Unemployment, School-Leaving and Crime*, în „British Journal of Criminology”, 1986, nr. 26.

⁴⁸ D. Downes, *op. cit.*

⁴⁹ Didier Demazière, *Experiența șomajului în Franța: procese de excludere și construcție a identității*, în vol. *Minoritari, marginali, excluși* (coordonatori: Adrian Neculau, Gilles Ferréol), Iași, Editura Polirom, 1996, p. 194.

consecință, criza de identitate personală care urmează pierderii locului de muncă împiedică asumarea în mod pozitiv a acestei situații noi, iar șomerul nu se poate recunoaște într-o identitate colectivă”.

E. Allan și D. Steffesmeier⁵⁰ au efectuat un studiu ale cărui rezultate vorbesc de la sine despre efectul pe care-l exercită *calitatea* locului de muncă asupra criminalității și delincvenței juvenile. Astfel, din constatările celor doi autori rezultă că efectele pieței de muncă asupra ratelor de arest sunt diferite pentru tineri, spre deosebire de adulți. Disponibilitatea unui loc de muncă produce efecte puternice asupra declinului ratelor de arest al tinerilor: locurile de muncă stabile erau asociate cu rate scăzute, iar șomajul cu rate ridicate. În cazul tinerilor adulți, totuși, ratele ridicate de arest erau asociate cu locuri de muncă de calitate scăzută, calitate măsurată pe baza plății și orelor de muncă inadecvate. Acest efect era valabil, indiferent de munca prestată, și pentru tinerii cuprinși în intervalul de vârstă 14–17 ani, care munceau cu jumătate de normă și în mod voluntar, obținând, ca urmare, bunuri și servicii, utilizate pentru distracții. Spre deosebire de aceștia, pentru cei cuprinși în intervalul de vârstă 18-24 de ani, munca de o anumită calitate era o cerință principală necesară pentru autosubzistența lor și a familiei.

Diferența între a deține un șir de locuri de muncă, cu caracter secundar și fără perspectivă și a avea un loc de muncă stabil și principal este un motiv esențial pentru relația imperfectă între criminalitate și șomaj. R. McGahey⁵¹ a arătat, de exemplu, că tinerii albi din Brooklyn, New York, au acces la locuri de muncă stabile prin intermediul relațiilor familiale. Deoarece le lipsesc acei membri ai familiei care le pot facilita asemenea relații, tinerii negri și hispanici pierd în competiția pentru un loc de muncă de calitate ridicată. Drept consecință, carierele delincvente ale tinerilor albi sunt mai efemere și mai puțin orientate spre jaf, decât acelea ale non-albilor, care recurg mai frecvent la jaf și vânzarea de droguri pentru subzistență economică.

În timp ce rețelele informale pot ajuta la dobândirea unor locuri de muncă pentru anumiți tineri, ele nu generează mai multe locuri de muncă. În plus, deși un loc de muncă mai bun poate fi o premisă pentru reducerea criminalității în cadrul comunității, el nu acționează ca un factor singular. În mod special, în ariile defavorizate, care oscilează între niveluri moderate și grave de criminalitate, erodarea ocupațiilor stabile, de orice fel, nu numai că este promovată, dar este, de fapt, accentuată de slăbirea instituțiilor sociale cheie. Realitatea criminalității și teama pe care o inspiră pot face ca respectivele comunități să piardă locurile de muncă existente, prin dispariția magazinelor, a micilor firme și pauperizarea serviciilor, așa cum a arătat M. Sullivan⁵², descriind situația din aria Brooklyn, New York.

⁵⁰ E.A. Allan, D.J. Steffesmeier, *Youth, Underemployment and Property Crime*, în „American Sociological Review”, 1989, nr. 54.

⁵¹ Richard McGahey, *Economic Conditions, Organization and Urban Crime*, în Reiss Albert, Tony Michael (editors), *Communities and Crime*, Chicago, University of Chicago Press, 1986, p. 231–270.

⁵² M. L. Sullivan, *Getting Paid: Youth Crime and Work in the Inner City*, New York, Cornell University Press, Ithaca, 1989.

Pe baza numeroaselor studii menționate mai sus, este suficient de clar că inegalitatea în domeniul veniturilor, combinată cu falsele promisiuni ale egalității oportunităților, lipsa unui „stil” propriu de prosperitate, absența sprijinului pentru cei defavorizați și calitatea deficitară a locurilor de muncă (conform datelor Departamentului american de Justiție și ale Biroului Federal de Investigații, 1995) sunt cauze principale ale violenței atât în societățile în curs de dezvoltare, cât și în cele dezvoltate. De exemplu, începând din anul 1979, în Anglia, ca urmare a politicilor guvernamentale, s-au înregistrat următoarele tendințe:

a. creșterea decalajului dintre cei bogați și cei săraci, până la nivelul atins în perioada interbelică;

b. reducerea semnificativă a volumului și formelor de sprijin oferit de stat pentru populația defavorizată;

c. scăderea calității locurilor de muncă disponibile tinerilor, o dată cu diminuarea puterii sindicatelor de a garanta salarii și condiții minime de muncă.

Toate aceste schimbări au coincis cu o creștere fără precedent, în Anglia, a violenței împotriva persoanei, începând din anul 1987 până în prezent.

3.5. INEGALITATE SOCIALĂ ȘI VIOLENȚĂ ÎN STATELE UNITE

Dacă luăm ca bază de comparație deceniul 5, în anul 1950, în Statele Unite, au fost înregistrate de către poliție doar 6 000 de infracțiuni de violență contra siguranței persoanei. Cu creșteri medii de 10% în cursul deceniului 5 și de 9% în deceniile 6 și 7, în anul 1979, s-a ajuns la 95 000 de infracțiuni de acest tip*. La începutul deceniului 8, creșterea a fost relativ scăzută – înregistrându-se, până în 1986, o medie de 5% pe an – apoi a început o creștere fără precedent. În următorii ani, cifrele s-au ridicat până la 12% anual, ajungând de la 125 000 infracțiuni în 1986, la 477 000 în anul 1989, și depășind limita de 200 000 (205 000) în anul 1993 (vezi graficele 1–2 și tabelul 3). Creșterea medie anuală de 3 000 de infracțiuni, din perioada 1950–1986, a sporit de 4 ori, începând cu anul 1987 și până în prezent, ajungându-se la o creștere medie de 12 000 de infracțiuni anuale. În mod evident, aceste creșteri, care vizează atât infracțiunile comise de tineri, cât și cele săvârșite de adulți, pot fi atribuite, între altele, și modului în care datele sunt culese și raportate, dar în această analiză evaluativă vom încerca să prezentăm dovezi că există o mare probabilitate ca ele să reflecte tendințele reale.

Inegalitatea socială pare, de departe, cel mai important factor predictor al variațiilor înregistrate în volumul mare de violență din cadrul unei națiuni și între națiuni, de-a lungul timpului și diverselor tipuri de culturi. Din 1979 și până în prezent, au crescut, în mod dramatic, în Statele Unite, toate formele de inegalități (în România, începând din 1990). Aceste inegalități au avut un impact puternic asupra creșterii violenței împotriva persoanelor, începând cu anul 1987, în două forme principale, directe și indirecte:

- creșterea numărului de băieți aparținând familiilor cu venituri scăzute, care a condus la o creștere substanțială a numărului minorilor având vârsta între 10-16 ani, identificați sau găsiți vinovați de violență împotriva unor persoane;
- efectul indirect exercitat de creșterea inegalității sociale asupra tinerilor, în special asupra celor din categoria de vârstă 21 de ani și peste.

Tabelul nr. 3

Clasificarea infracțiunilor în Statele Unite*

<i>Nr. de arestări pentru infracțiuni violente</i>	<i>13,6 %</i>	<i>Nr. de arestări pentru infracțiuni non-violente</i>	<i>86,4 %</i>
Omucideri	0,2 %	Infracțiuni care atentează la ordinea publică	13,5 %
Omor prin imprudență	0,1 %	Furturi	13,0 %
Viol	0,3 %	Conducerea mașinii sub influența alcoolului	10,9 %
Jaf	1,0 %	Infracțiuni legate de posesia drogurilor	8,0 %
Acte de violență soldate cu răniri grave	4,0 %	Infracțiuni ale „gulerelor albe”	3,8 %
Alte acte de violență și agresiune	8,2 %	Infracțiuni legate de consumul de alcool	3,7 %
		Spargerii	2,9 %
		Altele	30,8 %

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, December 1999, *Crime in the United States* – 1993, p. 217.

* Notă: Datorită rotunjirii, este posibil ca totalurile să nu însumeze 100%.

Numărul crescut de familii cu venituri scăzute este evidențiat în statisticile furnizate de Departamentul American de Securitate Socială, până în anul 1985. Ele relevă faptul că, în 1979, 19 % din toți copiii având vârsta sub 16 ani proveneau dintr-o familie trăind dintr-un venit scăzut, acesta fiind definit ca un venit net situat sub 14 % din ajutorul social furnizat de stat. Din 1981 și până în prezent, cifra s-a ridicat la 30 % sau peste (Oppenheim C., 1990): numărul de copii trăind într-o familie cu venituri mici (sub 20 000\$/anual pentru o familie formată din patru membri) a fost următorul:

<i>1979</i>	<i>1981</i>	<i>1983</i>	<i>1985</i>	<i>1987</i>
2 380 000	3 580 000	3 880 000	3 560 000	3 610 000

Astfel, din anul 1981 și până în prezent, s-a înregistrat o medie de circa 1 300 000 de copii mai mulți decât în anul 1979, care trăiau în familii cu venituri scăzute. Din acești copii, 650 000 erau băieți.

Dacă se presupune că peste 40% (260 000) din acești băieți vor deveni extrem de agresivi într-o anumită perioadă din viața lor, înainte de împlinirea

vârstei maturității, apare posibil să estimăm numărul brut de bărbați care vor comite acte de violență repetate și care provin din familiile cu venituri mici.

Experții americani, printre care D.P. Farrington (1975)⁵³, au evidențiat faptul că cu cât este mai săracă familia, cu atât este mai mare probabilitatea de a crește un băiat cu tendințe agresive, care va deveni, mai târziu, un bărbat violent. Într-un studiu efectuat de West și Farrington⁵⁴, din 93 de băieți aparținând celor mai sărace familii, pe care ei i-au urmărit de la vârsta de 8 până la 32 de ani, 42% (45 de băieți) au ajuns extrem de violenți în jurul vârstei de 32 de ani.

Tabelul nr. 4

Evoluția numărului de ucigași în Statele Unite, în perioada 1973–1994

ANUL	Nr. de ucigași	Creștere sau scădere anuală %
1973	19 640	-
1974	20 710	5,4
1975	20 510	-1,0
1976	18 780	-8,4
1977	19 120	1,8
1978	19 560	2,3
1979	21 460	9,7
1980	23 040	7,4
1981	22 520	-2,3
1982	21 010	-6,7
1983	19 310	-8,1
1984	18 690	-3,2
1985	18 980	1,5
1986	20 610	8,9
1987	20 100	-2,5
1988	20 680	2,9
1989	21 500	4,0
1990	23 440	9,0
1991	24 700	5,4
1992	23 760	-3,8
1993	24 530	3,2
1994	23 249	-5,2

Sursa: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. Data provided by the Criminal Justice Information Services Division

Faptul că rata de delikte violente la 100 000 de minori și tineri a crescut cu 40,5% începând din anul 1987 sugerează că băieții provenind din familiile cele mai sărace au adus o contribuție semnificativă la creșterea, cu 12 000 anual, a numărului total de acte de violență înregistrate în Statele Unite. Criminologii

⁵³ D.P. Farrington, *op. cit.*

⁵⁴ D.P. Farrington, *Early Precursors of Frequent Offending*, în Wilson A.J. (editor), *From Children to Citizens*, vol. III: *Families, Schools and Delinquency Prevention*, Springer-Verlag, 1987.

americani au estimat, astfel, pentru perioada analizată, că peste 40% din băieții provenind anual din familiile sărace au avut un rol substanțial în amplificarea tendințelor de violență înregistrate în statisticile penale.

În mai multe comparații la nivel internațional, amploarea decalajului dintre venituri sau dintre oportunitățile de angajare într-un loc de muncă și gradul de asigurare a securității sociale sau a serviciilor publice (sănătate, instrucție și locuire) pentru cei cu venituri mici, dintr-o țară sau alta, se corelează puternic cu numărul de omoruri pe cap de locuitor (vezi tabelul nr. 4). Din anul 1979, în Statele Unite, s-au înregistrat profunde schimbări în ceea ce privește inegalitățile sociale și există motive să credem că ele au afectat direct tendințele spre violență ale bărbaților americani (vezi graficul 3). Venitul real al celor 10% familii dintre cele mai sărace din Statele Unite a scăzut cu 17% din 1979 și până în 1987, în comparație cu creșterea de 62% a venitului real pentru cele 10% familii dintre cele mai bogate. Numai o pondere de 30% din populație (ierarhizată în funcție de venit) a reușit să realizeze o creștere peste medie în ceea ce privește veniturile.

Se poate conchide că Statele Unite sunt dominate de inegalități sociale mult mai profunde decât cele care au existat înainte de cel de al doilea război mondial. Impactul exact al creșterii inegalităților sociale asupra violenței masculine adulte nu poate fi calculat, deși există anumite evaluări în această privință. Analiza statisticilor cu privire la minorii sau tinerii acuzați sau condamnați de acte de violență demonstrează că ei au devenit mult mai violenți decât în trecut și oferă convingerea că ei au avut o contribuție majoră la creșterea tendințelor de violență în Statele Unite.

4. EXPLICAȚII ALTERNATIVE CU PRIVIREA LA CREȘTEREA GRADULUI DE GRAVITATE A DELICTELOR COMISE DE TINERI ÎN ȚĂRILE DEZVOLTATE ECONOMIC

Dincolo de inegalitățile sociale, există și alți factori care pot explica tendințele de violență ale minorilor și tinerilor în țările dezvoltate economic.

4.1. POLITICILE SOCIALE ȘI ECONOMICE GUVERNAMENTALE PE TERMEN MEDIU ȘI SCURT – CAZUL STATELOR UNITE

Începând din anul 1979, guvernul american a urmat o serie de politici radical diferite de acelea ale guvernelor din precedenții 20 de ani. Subvențiile de stat pentru ramurile industriale cu caracter public, nerentabile din punct de vedere economic, au fost reduse, determinând ample reduceri de personal și, implicit, șomaj în masă. S-a redus, de asemenea, rolul sindicatelor în asigurarea creșterii veniturilor membrilor lor și a crescut numărul de muncitori cu salarii mici. Abolirea practicilor sindicale restrictive din mai multe ramuri industriale a permis patronilor să păstreze nivelul personalului în proporțiile reduse dorite de ei și să angajeze forță de muncă pe baza unor contracte pe termen scurt. Deși aceste schimbări au fost menite să faciliteze creșterea inițiativelor antreprenoriale, ele au

determinat, de asemenea, creșterea numărului de familii cu venituri mici – atât datorită șomajului, cât și datorită întăririi rolului patronatului în negocierile salariale⁵⁵. Această creștere a numărului de familii cu venituri mici este, evident, un factor principal pe care criminologii americani îl consideră responsabil pentru creșterea violenței contra siguranței persoanei, începând din anul 1987. Se poate spune, în acest sens, că politicile sociale și economice guvernamentale pe termen mediu și scurt au reprezentat o cauză principală a creșterii actelor de violență înregistrate, începând din 1987.

Faptul că aceste politici au fost sau nu „juste” din punct de vedere economic sau social este, desigur, un alt subiect de dezbatere, care interesează, de fapt, pe economiști și pe analiștii politici.

O întrebare care se impune însă atenției, în legătură cu posibilul impact al creșterii inegalității sociale începând din anul 1987, vizează motivul pentru care creșterea fără precedent a violenței împotriva siguranței persoanei a început doar din perioada menționată și nu a apărut în 1986 sau în 1985 ori chiar mai înainte, deci într-o vreme când inegalitatea socială exista, deja, în mod considerabil?

Răspunsul ar putea fi acela că a durat o perioadă de timp până ce politicile guvernamentale, care au determinat inegalitatea socială, să aibă un impact deplin asupra psihologiei și culturii națiunii (conform cu constatările Fundației Joseph Rowntree, 1995). Trecerea de la o societate, în care 9% din populație trăia dintr-un venit situat sub jumătate din venitul mediu, la o societate în care 25% din populație a ajuns să trăiască în acest mod, a devenit o tendință constantă a deceniului 8. În măsura în care bunăstarea materială a milioane de oameni s-a schimbat în mod progresiv, s-au schimbat și cultura și atitudinile acestor oameni. Acesta poate fi un exemplu ilustrativ al tezei susținute de E. Currie⁵⁶, conform căreia veniturile mici sau absența bunăstării materiale nu determină violența ca atare: aceste elemente trebuie privite, de fapt, în contextul general, socio-cultural și economic al unei națiuni.

4.2. FACTORII DEMOGRAFICI – CREȘTEREA NUMĂRULUI DE FAMILII MONOPARENTALE

În diverse perioade de timp, există schimbări care apar cu o frecvență constantă în comportamentul social al populației, cum ar fi de exemplu, rata divorțului. Pentru ca una din aceste schimbări să determine o asemenea creștere amplă a violenței contra siguranței persoanei, așa cum a fost cea care a început în anul 1987 în Statele Unite (vezi graficul 4), a fost necesară o accelerare rapidă a tendințelor înregistrate, în cursul anilor care au precedat imediat această creștere.

De exemplu, o tendință aparte care și-a schimbat traiectoria în mod dramatic, în deceniul 8, a fost aceea a creșterii numărului de *părinți care îngrijesc singuri* unul sau mai mulți copii. Totuși, rolul său ca o cauză semnificativă a violenței a fost deja pus la îndoială. Analiștii au argumentat că principalii reprezentanți ai

⁵⁵ J.C. Brown, *Why Don't They Go Back to Work? Mothers on Benefit*, Washington D.C., Social Security Advisory Committee 2, 1989.

⁵⁶ Ernest Currie, *op. cit.*

acestei teze⁵⁷ au confundat efectele divorțului și ale veniturilor mici cu acelea ale absenței tatălui din cămin.

La începutul deceniului 8, așa cum observă criminologii americani, rata divorțului nu înregistrase încă o creștere accentuată și de aceea pare neplauzibil să fie asociată cu creșterea violenței de la sfârșitul deceniului.

Totuși, se poate argumenta că politicile guvernamentale au diminuat veniturile părinților singuri, afectând, în acest mod, indirect, statisticile cu privire la violență, prin creșterea, ca urmare, a numărului de familii cu venituri mici. Trei sferturi din copiii care trăiau în familii cu venituri mici, în anul 1987, erau îngrijiți mai degrabă de un singur părinte decât de ambii părinți⁵⁸. În măsura în care calitatea de părinte singur poate fi asociată cu veniturile mici și în condițiile în care aceste venituri măresc probabilitatea de inducere a violenței de către familie, aceste elemente sunt componente ale unei *variabile independente* care este o cauză importantă a creșterii violenței. Elementul decisiv îl constituie însă, mai degrabă, veniturile mici, decât calitatea de părinte singur. Părinții singuri, caracterizați de bunăstare, suferă mai puțin probabil stres-urile care produc violența indusă de către familie. Pare foarte posibil ca reacția guvernului (sau lipsa sa de reacție) față de această tendință să fi răspuns faptului că un mare număr de copii proveneau din familii ale căror venituri mici se datorau, în cea mai mare parte, faptului că principalul susținător (cap de familie) era un părinte singur. Faptul că poziția de părinte singur nu determină, în mod necesar, venituri mici este însă demonstrat de comparația cu alte națiuni. Nașterile în afara căsătoriei din Danemarca (44% din totalul nașterilor) și Suedia (50%) constituie o tradiție stabilită în cursul timpului în aceste țări, iar sprijinul acordat de stat mamelor necăsătorite este atât de extins, încât acestea, în marea lor majoritate, nu au venituri mici ca o consecință a situației lor de părinți singuri⁵⁹.

Dacă aceste politici ale țărilor scandinave ar fi fost adoptate și în Statele Unite, cu siguranță că situația de părinte singur ca atare ar fi fost mai puțin împovăraătoare. Întrebarea dacă acest lucru ar fi contribuit la un curs dezirabil al bunăstării economice trece dincolo de scopul acestei analize, dar nu încape îndoială că asemenea măsuri de politică socială ar fi avut acest efect.

4.3. CONSUMUL DE ALCOOL ȘI DROGURI

În Statele Unite, apariția unui derivat al cocainei, cunoscut sub numele de *crack*, a fost oferită ca explicație pentru creșterea violenței în anumite orașe. În 1988, de exemplu, în Washington D. C. se înregistra un omor în fiecare zi – o mare parte dintre aceste omoruri fiind atribuită, de criminologi, consumului de *crack** și toleranței reduse la frustrare indusă de această substanță. (În România, folosirea aurolacului, a substanțelor volatile și a altor „droguri” mai puțin costisitoare, de către „copiii străzii”, ar putea constitui o explicație similară).

⁵⁷ C. Murray, *Losing Ground: American Social Policy 1950–1980*, New York, Basic Books, 1984 și N. Dennis, G. Erdos, *Families without Fatherhood*, Institute of Economic Affairs Health and Welfare Unit, 1982.

⁵⁸ C. Oppenheim, *Poverty: The Facts*, în *Child Poverty Action Group*, New York, 1990.

⁵⁹ K.F. Kieman, M. Wicks, *Family Change and Future Policy*, în *Family Policy Studies Unit*, New York, Alfred A. Knopf, 1990.

Până de curând, *crack*-ul nu a devenit un drog larg disponibil în Europa și de aceea nu a avut nici un efect asupra creșterii actelor de violență. La începutul deceniului 8, în mai multe societăți industrial dezvoltate, a existat o veritabilă „epidemie” de folosire a heroinei, care a determinat un mare număr de infracțiuni adiacente.

În cursul anului 1987, aceasta a constituit o problemă socială mai puțin importantă în Europa și, spre deosebire de Statele Unite, ea nu a afectat prea mult statisticile cu privire la violență⁶⁰. Deși consumul drogului, infracțiunile și inegalitățile sociale sunt, în mod evident, corelate între ele în Statele Unite sau în alte țări occidentale⁶¹, nu există nici un motiv să presupunem că această asociere a crescut în mod specific începând din anul 1987.

Un alt factor, care ar fi putut afecta tendințele spre violență ale tinerilor din Occident, a fost scăderea limitei de vârstă de la care adolescenții încep să consume alcool și creșterea consumului de băuturi tari în timpul deceniului 8. Totuși, acest factor nu a fost suficient de consistent pentru a explica, de exemplu, amploarea creșterii violenței în Statele Unite, din 1987 și până în prezent, și care nu s-a accelerat în mod specific în perioada 1987–1993.

4.4. SCHIMBAREA UNOR MODELE CULTURALE ȘI „STILURI” VALORICE

Ampla schimbare în domeniul valorilor, care a apărut în deceniul 6, și proliferarea subculturilor juvenile au condus, neîndoielnic, la o diminuare a respectului acordat de tineri autorităților – acasă, la școală și în contactele cu organele de poliție⁶². În același timp, cultura de masă a devenit, în mod surprinzător, mai puțin cenzurată decât a fost cu 30 de ani înainte. Astfel, sexualitatea explicită a devenit un subiect principal al filmelor artistice de lung metraj, iar limitele până la care pot fi înfățișate formele de violență au fost împinse tot mai departe. Deși aceste tendințe și altele adiacente, prea numeroase pentru a fi menționate, ar fi putut juca un rol decisiv în creșterea globală a tuturor tipurilor de infracțiuni, în ultimii 40 de ani, în lumea dezvoltată tehnologic (cu excepția Elveției și Japoniei), nu există nici o evidență că ele s-au accelerat, cu o rată deosebit de rapidă, între 1987 și 1993 și, de aceea, pare improbabil ca ele să fi fost responsabile pentru creșterea acută a violenței.

Pe de altă parte, așa cum au observat Donald Taft și Ralph England⁶³, cu referire la cultura din Occident în general, din Statele Unite în special, aceasta se caracterizează prin următoarele trăsături:

- *dinamism* – standardele culturale se schimbă constant, în așa fel încât ceea ce „era corect ieri, în prezent, este greșit”;
- *complexitate* – infracțiunile și delicturile sunt un produs al conflictului cultural, care este larg răspândit ca urmare a migrațiilor interne și internaționale;

⁶⁰ A. Wagstaff, A. Maynard, *Economic Aspects of the Illicit Drug Market Enforcement Policies in The U.S.*, Home Office Research Study, 95, 1998.

⁶¹ H. Parker, R. Newcombe, *Living with Heroin*, Milton Keynes, Open University Press, 1988.

⁶² M. Rutter, *Changing Youth in a Changing Society*, Nuffield Provincial Hospitals Trust, 1979.

⁶³ R. Donald Taft, Ralph W. England, *Criminology*, New York, Macmillan, 1964.

- *materialism* – atât cei privilegiați, cât și cei neprivilegiați urmăresc aceleași valori materiale (succesul și bunăstarea), singura diferență fiind eșecul ultimilor de a le realiza;

- *caracterul impersonal al relațiilor sociale* – impersonalitatea și anonimitatea alimentează alienarea și stimulează infracțiunile și delictele;

- *individualismul și dualismul etic* – numeroși indivizi cultivă, în relațiile lor cu membrii propriului grup, un alt tip de morală decât cea practică cu membrii grupurilor din afară.

Toți acești factori determină un mediu plin de valențe criminogene, care determină numeroase persoane să încalce legea.

Se poate menționa, în concluzie, că factorii pe termen mediu pot explica, deși nu în totalitate, o parte importantă a infracțiunilor de violență împotriva siguranței persoanei. Cei mai importanți dintre ei includ efectele politicilor sociale și economice cu caracter guvernamental, care au determinat, așa cum am menționat, o amplă creștere a numărului de bărbați șomeri sau cu locuri de muncă instabile și creșterea numărului de familii cu venituri mici.

Alături de factorii pe termen mediu, cei pe termen lung (procesele de urbanizare sau industrializare, schimbările sociale sau economice concordante cu exigențele societății postindustriale etc.) pot explica, în mare măsură, tendințele de creștere a violenței și a criminalității pe o perioadă îndelungată de timp. În anumite țări în curs de dezvoltare, schimbările menționate au apărut însă în perioade extrem de scurte și – așa cum sublinia E. Currie⁶⁴ – efectul lor asupra ratelor de criminalitate și violență a fost imediat. Acesta este, de fapt, și cazul României nevoită să se confrunte într-o perioadă scurtă de timp cu schimbări cu adevărat bulversante.

⁶⁴ Ernest Currie, *op. cit.*